

TÜRK DÜNYASININ UZUN MANZUM VE MENSUR DESTANI: ŞİKÂRİ DESTANI

Nabi KOBOTARIAN*

Öz

Âşıklık geleneğinin İran Azerbaycan'ı yöresinde önemli bir yeri vardır. Bölgede büyük Türk nüfusunun varlığı, âşıklık geleneğinin köklü bir kültür ögesi olmasına neden olmuştur. Tebriz âşıklık geleneğinde, destan anlatma büyük öneme sahiptir. Âşıklar düğünlerde, kutlamalarda, şenliklerde ve kahvehanelerde hikâyelerini anlatırlar. Tebriz, Urumiye, Zencan, Erdebil gibi büyük kentlerin yanı sıra köylerde, kasabalarda âşık kahvehaneleri âşıklık geleneğini sürdürmektedirler. Bu bölge Türk kültürünün zengin bir hazinesine sahiptir. Bunun bir örneği olarak Türk dünyası âşıklık geleneğinde anlatılan nazımla nesrin iç içe olduğu uzun destan Şikâri Destanı bu bölgeden derlenerek bilim dünyasına sunulmuştur.

Çalışmamızda Tebriz âşıklarının anlattığı ve Türk dünyasının destanı olan Şikâri Destanı tanıtılmaktadır. Bu destanın en kapsamlı şekli 1960 yıllarında Tebriz'de âşık Yedullah tarafından anlatılmıştır. Destanın kasetleri 1996 yılından itibaren toplanarak kaybolup gitmekten kurtarılmıştır. Daha sonra bu destan "Tebriz Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı" adlı yüksek lisans tezimizde yer aldı. Destan 2013 yılında Türk Dil Kurumu'nun "Türk Dünyası destanları tespiti ve Türkiye Türkçesine çevrilmesi" projesi çerçevesinde kitap haline getirildi.

Anahtar kelimeler: Âşık, Tebriz, Âşıklık Geleneği, Şikâri Destanı.

Abstract

Shikari Epic The Turkish World's Longest Poetical and Prosal Epic Literature

Minstrel ashik iterature has an important position in the Iranian Azerbaijani region traditions. The Turkish population existence in the area be-

* Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Doktora Adayı.

came the main element that made the deep roots of the cultural minstrel literature. Epic ashik telling has very big importance in Tabriz minstrel literature. Minstrels ashik tell their stories in weddings, celebrations, festivals and in coffee houses or estaminets. They hang on or resume epic-telling in villages and small town estaminets in beside of large Cities like Tabriz, Urmiye, Zencan and Ardebil cities. This region is the richest Turkish cultural region. The longest story ashik of the Turkish world's minstrel literatures of Shikari Epic in the region that is compiled, collected and submitted to the scientific World.

We will try our best to get to know in our work out the Turkish World's longest Shikari minstrel epic literature that the Tabriz ashik minstrels have explained clearly. The most inclusive version of this epic has been told in 1960 years by ashik Yedullah in Tabriz. The tape records of these epics have been saved from getting lost by collecting them and getting them together with the start of the 1996 years. After then, this epic has taken its place in our master degree study thesis work out with the name of "Ashik Tradition And Ashik Literature in Tabriz." The epic project has brought out as a book in 2013 after that was set out by the Turkish Language institution and translating it to Turkey Turkish Language.

Key words: Ashik, Tabriz, Ashik Tradition, Sikari Epic.

Giriş

İran bölgesi, Türk kültürünün yoğun yaşandığı bölgelerden biri olmasına rağmen etraflıca araştırılmamıştır.¹ Son dönemde yapılan bilimsel araştırmalar bölgedeki kültürel zenginliğin ortaya çıkarılışının belirtileri olarak değerlendirilebilir.² Bölgedeki büyük Türk nüfusunun varlığı engin bir sözlü geleneği ortaya koymuştur. Bu bölgeden derlediğimiz âşıklık geleneğinin uzun manzum ve mensur destanı olan Şikâri Destanı bilim dünyasına kazandırılmıştır.³ Bu destan bölgenin kültürel hazinesinin en büyük incisi olarak değerlendirmemiz yersiz olmamalıdır. Motif zenginliği ve konu bakımından çok değerli olan Şikâri Destanı, Dede

¹ W. Barthold, İran'ın tarihi coğrafyasına dair kitabında, N. De Khanikoff 1866 yılında Paris'te basılmış olan İran etnografyası hakkında eserinde, 1912 yılında yayınlanan Mehmet Emin Resulzade'nin *Türk Yurdu Dergisi*'nde İran Türkleri adında makaleleri, Sanan Sadık ve Ahmet Caferoğlu'nun 1932 yılında çıkardığı *Azerbaycan Yurt Bilgisi Dergisi*'nde, Alman Türkolog Gerhard Doerfer'in "İran'daki Türk Dilleri", "İran'daki Türk Dili ve Lehçeleri", "Orta İran'da Derlenen Bir Türkü", ve "İran Türkleri" adlı makale ve bildirimleri, Blagga Rafar'ın "İran Halkları El Kitabı", Türk bilim adamlarından Nihal Atsız'ın 1970'te *Ötüken Dergisi*'nde çıkardığı "İran Türkleri" makalesi, Yavuz Akpınar'ın 1980'lerde çıkardığı *Kardaş Edebiyatı Dergisi*, Yaşar Kalafat'ın "İran Türklüğü" bu konuda yapılan çalışmalardan bazılarıdır.

² Bilgehan Atsız Gökdâğ'ın *Salmas Ağzı* çalışması, Sultan Tulu'nun *Horasan'dan Masallar Derlemesi*, Brenda Shaffer'in çalışmaları, Ali Kafkasyalı'nın *İran Türkleri* üzerinde değerli çalışmaları, Nabi Kobotarian'ın *İran Azerbaycan'ı Destanları Şikari Destanı ve Tebriz Âşıklık Geleneği* çalışmaları.

³ Bu destan Türk Dil Kurumu'nun "Türk Dünyası Destanları Tespit ve Türkiye Türkçesine Çevrilmesi" projesi çerçevesinde kitap halinde basılmıştır.

Korkut geleneğinin devamı niteliğinde sayılmaktadır. Bu destanın Anadolu sahasında tespit edilen Battalnâme ve Danişmentnâme'ye ana teması bakımından benzerliği dikkat çekmektedir.⁴

Prof. Dr. İlhan Başgöz, 1970'li yıllarda bölgede yaptığı bilimsel araştırmada konuyla ilgili çok önemli tespitlerde bulunmuştur. Bu bilgilerin bir bölümü Amerika Birleşik Devletleri, Indiana Üniversitesi'nde yayımlanmıştır. “İran Azerbaycan'ında Hikâye Anlatma Geleneği” başlıklı makalesinde yer verilmiştir.⁵ Bu çalışmalarda bölgedeki gelenekle ilgili şu bilgilere yer verilmiştir:

“Hikâye anlatımında da misafirler, âşığa bahşiş vererek âşıktan bir türkû talep edebilir. Bu gibi durumlarda âşık genellikle misafirini kırmaz. Gelen misafirler, kahveye bir miktar para öder. Bu para karşılığında hem âşığı dinler, hem de bir tane ücretsiz çay içer. Hikâyenin sonunda ya da çıkacağı zaman da âşığa bir miktar para verir. Kahvede her gün aynı hikâye anlatılmaz. Genellikle çeşitli hikâyelerden bölümler anlatılır. Bu da her gün gelen kişilerin aynı hikâyeleri dinlemeleri içindir.”⁶

Âşıkların anlatıldığı halk hikâyelerine Azerbaycan yöresinde destan denilmektedir. Bunların hikâyelerden farkı nazım ve nesrin bir arada olması ve manzum kısımlarının saz eşliğinde söylenmesidir.⁷ İran Azerbaycan'ı âşıkların yoğun yaşadığı yerlerden olduğu için bölgede birçok destan tespit edilmiştir. Muharrem Kasımlı'nın belirttiği gibi Türkiye ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nde görülen tüm âşık destanlarının kaynağı Güney Azerbaycan'dadır.⁸

Fazıl Özdamar yaptığı saha çalışmasında şu bilgileri vermektedir:

“Tebriz âşıklık geleneğinde halk hikâyesi anlatmak oldukça yaygındır. Toylarda, âşık kahvehanelerinde ve çeşitli meclislerde sazını göğsüne alan âşıklar, şüirlerin ve türkülerin yanı sıra hikâyeler de okurlar. Özellikle de toya katılan misafirler, âşıkların ustalığını ölçmek için belli başlı hikâyelerden bölümler isterler. Bu sebeple de âşıklar, bu mesleğe başlamadan önce birçok hikâyeyi ya da hikâyelerden bölümler ezberlemelidir. Âşığın bu hikâyeleri bilmemesi/okumaması toya katılanlar arasında tepkiye sebep olabilir. Bu gibi durumlarda toya yeni bir âşık bile çağırılabilir. Toylarda okunması istenen hikâyeler, meclisteki misafirlere göre değişebilir.”⁹

⁴ Nabi Kobotarian, *Tebriz Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı*, Karahan Yayınları, Adana, 2013, s. 45.

⁵ İlhan Başgöz, “İran Azerbaycan'ında Hikâye Anlatma Geleneği”, *Journal Of America, Folklor*, Sayı: 330, Cilt: 83, Amerika, 1970, s. 391-405.

⁶ İlhan Başgöz, “a.g.m.”, s. 396.

⁷ Artun Erman, *Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 69.

⁸ Muharrem Kasımlı ile 2009 yılında görüşmemizde kayda alınmıştır.

⁹ Fazıl Özdamar, *Tebriz'de Âşıklık Geleneği ve Âşık Ali*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Tez, İzmir, 2011, s. 194.

Şikâri Destanı, konusu bakımından kahramanlık destanları sınıfında yer almaktadır. Destanın ana kahramanı Şikâri, olağanüstü özelliklere sahip kahraman âşıktır. Hızır Peygamber tılsımları aşmak için ona yardım etmektedir. Bu destanın Dede Korkut hikâyeleriyle benzer yönleri önemlidir; Destanın genel konusu Şikâri ve oğulları Cihangir, Cihandâr ve Cihanbahş'ın Müslümanlığı yayması olmuştur. Şikâri ve oğulları fetbettikleri yerlerde İslam bayrağını dikiyorlar, kiliseleri camiye çeviriyorlar. Kahraman birçok yerde savaştan önce abdest alıp alnını yere koyup iki rekât namaz kılmaktadır. Şikâri Destanı, kırk beş yıl önce kayda alınsa da destanda bugün bile kullanılmayan sözcüklere rastlamaktayız. Bu yönden destan önemli bir dil malzemesi olarak elimizde bulunmaktadır.¹⁰

Dört kuşak boyunca devam eden Şikâri Destanı¹¹, Azerbaycan Türkçesi'nin Tebriz şivesiyle söylenmiştir. Destanda, Dede Korkut hikâyelerinde olduğu gibi nazım ve nesir bir arada kullanılmıştır. 1960 yıllarında Âşık Yedullah'ın ağzından kaset kaydına alınmış destanda 18 üstat-name, 255 koşma ve 65 mani (bayatı) bulunmaktadır. Destanda kullanılan nazım birimleri (3+4), (4+4), (6+5), (4+4+3) duraklı hece vezni olmuştur. Âşık destana üstat-name ile başlar, yer yer diğer üstat âşıklardan öğütlemeli şiirler (üstat-name) söyler ve destanı duvak kapma ile bitirir.

Özet Olarak Şikâri Destanı

Eski zamanlarda Rum diyarında Şah-ı Dârâ adlı bir padişah vardı. Onun Erçe ve Şikâri adlı iki oğlu arasında tahta oturma rekabeti bulunmaktaydı. Şah-ı Dârâ, küçük oğlu Şikâri'yi kendinden sonra Şah ilan edince Erçe bunu kabullenemez ve Şikâri'yi bir gezide kuyuda bırakır. Şikâri, Keyvan Sovdager adlı bir tacirin yardımıyla kuyudan kurtulur. Şikâri iyileştikten sonra, âşık kılığında Keyvan Sovdager ile birlikte saraya döner. Kendini tanıtmadan, dünya makamını büyük kardeşi Erçe'ye bırakır ve Keyvan Sovdâger ile birlikte yola koyulur.

Yemen diyarının padişahı Menzer Şah-ı Yemeni, onun ağırlığında altın karşısında köle olarak satın alır. Şikâri, burada kendini Hudâ-perest adıyla tanıtır. Menzer Şah-ı Yemeni'nin veziri, Hocand Vezir'in kızı Pernâz Hanım, ona âşık olur ve onunla evlenir. Şikâri'nin Pernâz Hanım'dan olan oğlu Cehandar, daha sonra babasını tılsımdan çıkarmak için yola koyulur. Şikâri, Menzer Şah-ı Yemeni'yi Müslümanlığa davet eder. Menzer Şah-ı Yemeni kelime-i şahadet getirir ve Müslüman olur. Yemen halkı da toplu şekilde Müslüman olur ve ülkenin her tarafına İslam bayrağı

¹⁰ Şikâri Destanı, yüksek lisans tezimizin bir bölümü olarak Türkiye Türkçesi'ne çevrilmiştir. Nabi Kobotarian, *Tebriz Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı*, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2009.

¹¹ Âşık Yedullah'ın söylediğine göre destanı üstadı Âşık Hac Ali İspananlı, o da üstadı Âşık Elesger Gümüşkemere ve o da üstadı Âşık Samed Çakırlı'dan öğrenmiştir.

asılır, kiliseler camiye dönüştürülür. Kırk Haramiler'in Şikâri'ye katılmasıyla Şikâri'nin ordusu daha da güçlenir.

Şam hükümdarı Serheng-i Şâmi, Menzer Şah-ı Yemeni'nin kızı Simizar'ı isteyince aralarında anlaşmazlık çıkar. Şikâri, Serheng-i Şâmi'nin pehlivanı Kuh-peyker'i savaşta öldürür. Böylelikle Simzâr'ın gönlünde taht kurar ve onunla evlenir. Şikâri, yarı dev yarı adam şeklinde olan Serheng-i Şâmi ile karşılaşmak için Şam'a asker yürütür. Serheng-i Şâmi, sihir ve olağanüstü gücüyle Şikâri'nin ordusu karşısında üstünlük sağlar, Simizar'ı kaçırıp bir kuyuda hapseder. Şikâri onu kurtarmak için ateş yakmaz, su boğmaz, kılıç kesmez özelliği olan Ergevan Şah ile karşılaşır ve Hızır Peygamberin yardımıyla onun olağanüstü güçlerini yener ve savaşta öldürür.

Araplar Şahı'nın kızı Hurşid Bânu, nikap yüzünde bir savaşçı şeklinde onun karşısına çıkar. Şikâri, onunla güreş yapar ve onu yener. Hurşid Bânu, kendisini yenen pehlivan ile evleneceğine yemin ettiğini söyler ve onunla evlenir. Şikâri'nin Hurşid Bânu'dan Cihangir adlı oğlu olur. Cihangir, on sekiz yaşına bastığında babası Şikâri'ye hapisten çıkması için Gülistan-ı Rem'e asker yürütür. Serheng-i Şâmi, Şikâri'yi yakalamak için Müslümanlığı kabul ettiğini söyler ve onu yanına çağırır. İçeceğine bayıltıcı ilaç koyup onu hapse atar. On sekiz yıl hapiste kalan Şikâri'yi oğulları Cihangir, Cihandar ve Cehanbehş kurtarmaya gelirler.

Destan, Cihangir, Cehandâr ve Cihanbahş'in yolları üzerinde uğradıkları yerlerin halkını Müslüman yapma maceralarıyla devam eder. Cihangir yolda üzerinde Hilâliye kentinde Zühhak Padişahını Müslümanlığa davet eder ve her tarafa İslam bayrağını asar. Gülbâr Vilâyeti'ne vardığında, Kaf Dağı'nda yaşayan ve Gülbâr Vilâyeti'nin padişahı, Şah-ı Şucâ'nın kızı Goncaleb'e isteyen, Ekvân Dev'i yener. Goncaleb, ona âşık olur ve onunla evlenir. Cihangir, Goncaleb ile birlikte Şikâri'yi kurtarmak için yola devam ederler.

Diğer taraftan Cehandâr, annesi Hurşid Bânu'dan babasının Şikâri olduğunu öğrenince onu Serheng-i Şâmi'nin hapsinden kurtarmak için babasının ona özel yetiştirdiği at ile yola koyulur. Cihandar da uğradığı şehirlerde haksızlıklara karşı mücadelesini sürdürür. Uğradığı yerlerin halkını adalete ve Müslüman olmaya davet eder, İslam bayrağını geçtiği yerlerde diker.

Serheng-i Şâmi'nin kızı Nazik-beden, Keyvan Pehlivan ve onların yardımına gelen Cihangir birlikte bir plan hazırlayarak Şikâri'yi Serheng-i Şâmi'nin hapisanesinden kaçırlar. Şikâri daha sonra Serheng-i Şâmi'nin başkenti olan Gülistan-ı Erem'i fethetmek için askerlerini bir araya toplar. Serheng-i Şâmi'den sonra Serefrâz Şah, Şikâri'yle karşı karşıya gelir. Serefrâz Şah'ın yardımına gelen Şah-ı Gülân ile Şikâri arasında savaş başlar. Şah-ı Gülân, Şikâri'yi yenemeyince onu sihir gücüyle Heyhat adında tılsımlı bir yere götürür.

Şemkur Eyyar ve Cihangir, Şikâri'yi Heyhat tilsiminden kurtarmak için Tavus'un yanına gitmek için yola koyulurlar. Tavus onlardan tilsim ağacında yaşayan Simurg'un ayağından tutunarak tilsim olmuş yere gideceklerini söyler. Daha sonra onları kartal şekline dönüştürür. Şütürser Dev'in yardımıyla Şah-ı Gülân'ı öldürerek Şikâri'yi tilsimden çıkarırlar. Serefrâz Şah, İfrit-i Büzürg'ü yardıma çağırır da, Şikâri tilsimden kurtulup kartal şeklinde savaş meydanına iner ve İfrit-i Büzürg'ü öldürür. Cihangir ve Cihanbahş yardımıyla Gülistan-ı Erem'i ele geçirirler. İslam bayrağını oraya da dikerler. Şikâri ve yanındakiler, Gülistan-ı Erem'in saltanatını Keyvan Pehlivan'a bırakırlar. Cihangir, Cihandar ve Cihanbahş babaları Şikâri gibi gittikleri her tarafa adaletsizliğe karşı savaşırlar.

Fireng padişahları, Gülistan-ı Erem'in Şikâri'nin elinde olduğunu öğrenince olağanüstü güçler ile Gülistan-ı Erem'e saldırırlar. Ancak Şikâri ve yandaşlarına Hızır Peygamber sihirlere nasıl yok edeceğini öğretir. Böylelikle bu girişimler sonuçsuz kalır. Sonraki savaşlarda Cihandar, Zerdân'ı ve Şirzâd-ı Tig-zen de Elâve Şah'ı, Hızır Peygamberin yardımıyla ortadan kaldırır.

Şikâri ve arkadaşlarının Elave Şah (devlerin padişahı) ve Serefrâz Şah (perilerin padişahı) arasındaki kavganın ortasında kalması, onların yine Serefrâz Şah'ın elinde olan Simizar Hanım'ı kurtarmak için devleri yardım etmesi ve devlerin yardımıyla Gülistan-ı Erem'i korumaları, destanın ilginç bölümlerindedir.

Şâhruh Şah'ın kızı Nur'ul-eyn'in Ekvân Dev'in anası tarafından kaçırılması ve Şikâri'nin onu kurtarması için Ugar ile savaşa gitmesi ve Hızır Peygamberin Şikâri'ye yardımları destanın diğer olaylarındandır.

Şikâri, olağanüstü güçlerle savaşında tilsime düşer ve Heft Kule-yi Kaf'a götürülür. Böylelikle, Cihangir, Cihanbahş ve Cihandâr'ın Şikâri'yi kurtarma çabaları ve onu tilsimden çıkarma maceraları başlar. Onlar Şikâri'yi kurtarmak için yedi tilsimden geçerler. Her tilsimden geçmek için özel güçlere sahip olmaları gerekmektedir. Yedi denizin üzerinden kuşların yardımıyla uçtuktan sonra büyük büyücüyü öldürüp Şikâri'yi tilsimden çıkarırlar.

Şikâri, sonunda ülkesi Dârâ Vilâyeti'ne dönmeğe karar verir. Askerleriyle birlikte Dârâ Vilâyeti'nin yakınlarında çadırlarını dikerler. Kardeşi Erçe'ye kendini tanıtmadan yıllar önce yaptığı suçu ona hatırlatır ve savaşa davet eder. Savaşta kardeşi Erçe'yi öldürmez. Şehre girer ve saltanat tahtını ele geçirir. Kendini kız kardeşi Sünbüle'ye tanıtır ve tekrar saltanat tahtını kardeşi Erçe'ye bağışlar.

Destanın son bölümlerinde Şikâri Hindistan'a asker yürütür. Hindistan Padişahı Şikâri'nin adını duyduğunda Müslümanlığı kabul eder ve halkı da onunla beraber Müslüman olur. Şikâri uzun ömrünün geri kalanını ibadetle geçirir.

Şikâri Destanı'nda Başlıca Motifler

Şikâri Destanı motif yapısı bakımından en zengin destanlarımızdan biridir. Dede Korkut kitabında görülen tüm motiflerin yanı sıra Azerbaycan efsanelerinde karşılaştığımız motifleri de bu destanda görmemiz mümkündür. Şikâri Destanı'nda tespit ettiğimiz başlıca motifler şunlardır:

Ad koyma, ava çıkma, Hızır motifi, çoban, kırk yiğit, kahraman kadın yardımcısı motifi, dağ, su, ateş, ağaç kültü motifleri, ata kültü, mağara motifi, geyik motifi, ok ve yay motifi, sihir motifi, aslan motifi, kız alma motifi, uyku motifi, mezar başında saz çalma motifi, kuyuda bırakılma motifi, âşık kılığında saraya dönme motifi, düşman ülkenin sarayına girme motifi, Müslümanlaştırma motifi, kiliseleri camiye çevirme motifi, kâfir kızının kahramana yardım etmesi, olağanüstü varlıklar motifi, kadın alp motifi, devler ile perilerin mücadelesi, kahramanın savaştan önce namaz kılma ve dua ederek yardım isteme motifi (dua motifi), rüya motifi, yardımcı ihtiyar motifi, yol gösteren kurt motifi, tılsım ve tılsımı yok etme motifi, yardımcı yol gösteren ve kahramanın arkadaşı olan at motifi, taşa dönme motifi, don değiştirme motifi, (insandan hayvana, hayvandan insana dönme ve yaşlı kadın şekline dönme), üç, yedi, dokuz, kırk motifleri.

Sonuç olarak,

Şikâri Destanı dört nesil aşğın sinesinden günümüze kadar ulaşmış olup, son zamanlarda da bilim dünyasına tanıtılan önemli destanlarımızdandır. Ancak, bunun farklı yönleriyle daha çok incelenmesi ve araştırılması gerekmektedir. Türk Dünyası'nın uzun manzum ve mensur destanı niteliği taşıyan bu destan Anadolu sahasında karşılaştığımız Battal-name ve Danişment-name ile konu bakımından benzerliği, üzerinde durulması gereken konudur. Aynı dönemin ürünü olan destanın genel konusu Türkleştirmek ve Müslümanlaştırmak olmuştur. Destanın başlangıcı âşık tarafından şu şekilde anlatılmaktadır: “*Rum diyarında Dârâ vilayetinde Şah Dara adlı bir padişahın Erçe ve Şikâri adında iki oğlu vardı...*” Bu giriş bize birçok ipucu vermektedir. Âşık destanlarının kökeni İran Azerbaycan'ı sahası olduğu tespitinden yola çıkarak Şikâri Destanı'nın Battal-name ve Danişment-name'nin kaynağı mı, yoksa iki sahada paralel giden ürünler mi olduğu sorusunu daha sonraki araştırmalarla açıklığa kavuşturacaktır.

Kaynaklar

- BAŞGÖZ, İlhan: “İran Azerbaycan'ında Hikâye Anlatma Geleneği”, *Journal Of America, Folklor*, Sayı: 330, Cilt: 83, Amerika, 1970.
- CAFEROĞLU, Ahmet: “XVI. Asır Azeri Saz Şairlerinden Tufarganlı Abbas”, *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, TDK Tıpkıbasım Yayını, 1932.

ERMAN, Artun: *Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2005.

KOBOTARİAN, Nabi: *Tebriz Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı*, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2009.

KOBOTARİAN, Nabi: *Tebriz Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı*, Karahan Yayınları, Adana, 2013.

ÖZDAMAR, Fazıl: *Tebriz’de Âşıklık Geleneği ve Âşık Ali*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Tez, İzmir, 2011.